

УДК 32-027.21;323.2;316.334.3

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v052.2024.42>**О. М. Рудакевич**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0725-6872>*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та філософії імені Сергія Коновала
Західноукраїнського національного університету***В. Л. Паюк**ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0009-5090-7093>*аспірант кафедри політології та філософії імені Сергія Коновала
Західноукраїнського національного університету*

МІСЦЕ І РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ОНТОЛОГІЇ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ КУЛЬТУРІ

Постановка проблеми. Чіткість та зрозумілість понять, якими послуговуються суб'єкти політики є необхідною умовою її науковості та ефективності. Особливо важливо забезпечити це в умовах активних суспільних трансформацій і кризових станів, таких, наприклад, як російсько-українська війна. У вітчизняному політичному дискурсі цей процес позначається термінами «агресія» і «неспровокована війна», у російському – «спеціальна військова операція», у китайському – «міжнародний конфлікт». Ті, хто називає цю трагедію «війною» – російська правова система карає тюремним ув'язненням. Причиною такого різноманіття термінології є різна політична ідеологія та політична культура, яка функціонує в державах. Із сказаного можна зробити висновок що політична термінологія має значення для характеристики сутнісних рис політичних явищ і процесів, і що адекватна соціально-політична онтологія має бути змістовною основою міжнародного та національного політичного буття. Саме тому у цій статті ми зосереджуємось на розгляді соціально-політичної онтології як важливого компоненту національної політичної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню політичної культури націй та держав, її впливу на політичні стани та процеси приділяється значна увага з часу виходу у світ монографії Г. Алмонда та С. Верби «The civic culture; political attitudes and democracy in five nations, an analytic study», виданої у 1963 р. [8]. Класики політичної культурології заклали традицію вбачати в політичній культурі в якості її основного компоненту «політичні когнітивні орієнтації», які разом із афективними і оцінними орієнтаціями на політичну систему становлять те, що вони назвали політичною культурою. З проголошенням суверенної української держави вітчизняна політична культура стала важливим об'єктом дослідження становлення та розвитку вітчизняної політичної системи. Серед її дослідників слід наз-

вати таких вітчизняних науковців, як В. Бебик, В. Бурдяк, Є. Головаха, В. Лісовий, В. Корнієнко, І. Курас, Л. Нагорна, О. Проскуріна, В. Ребкало, О. Рудакевич, Ю. Шайгородський, Г. Щедрова та ін. З-поміж нових тем у дослідженні політичної культури слід виділити такі як місце і роль категорії «політична культура» в науковому та публічному дискурсах, співвідношення понять політична культура та культура політики, культурологічний аналіз політичної культури сучасного українського суспільства, політична культура як чинник розвитку демократичного політичного режиму в Україні, перспективи розвитку політичної культури України на шляху до ЄС та ін. (В. Андрусишин, Н. Бакланова, В. Букач, О. Свідерська, А. Скакун, М. Точинський, І. Цурканова, Ю. Шайгородський, К. Яцкова та ін.). Загалом слід відзначити зростання уваги дослідників до когнітивної складової функціональних елементів політичної культури. Разом з тим у вітчизняному науковому дискурсі висловлена ідея, про важливість ролі соціально-політичної онтології в системі національної політичної культури [6, с. 193–194, 249], яка спонукає до цілеспрямованого наукового аналізу цього феномену.

Формулювання цілей статті. Беручи до уваги вищесказане, метою статті є розкриття місця і ролі соціально-політичної онтології в національній політичній культурі. Для досягнення мети ми ставимо перед собою такі дослідницькі завдання: 1) розкрити зміст поняття «соціально-політична онтологія як соціетальний компонент національної політичної культури»; 2) проаналізувати місце в роль когнітивних знань в інших важливих соціетальних компонентах національної політичної культури; 3) розглянути окремі приклади динаміки соціально-політичної онтології в історичному розвитку політичної культури українського народу. Для досягнення мети використано філософські основи політичної онтології, історичний та порівняльний методи, аналіз і синтез,

сходження від абстрактного до конкретного, ідеалізація, структурно-функціональний аналіз та соціетальний підхід.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом, під онтологією розуміється структурний елемент філософського знання, що включає вчення про буття, його сутність, першооснови, структуру, функції, закономірності тощо.

Термін «політична онтологія», у свою чергу, використовується на позначення вчення, що вивчає природу та специфіку політичного буття і самоорганізації суспільства, та досліджує: а) природу та суть політичних явищ, закономірності їхнього існування; б) функції політичних елементів у суспільстві в) вплив політичних об'єктів на суспільство та процеси в ньому. Науковиця Ю. Терещенко, досліджуючи філософську та політичну думку Гегеля, визначає «політичну онтологію» як сферу, що «зорієнтована на зображення того, як Ідея втілюється в державних та правових інституціях» [7, с. 27]. Тут же авторка зазначає, що Ідея, зокрема у Гегелівських ученнях, та навколишній світ суб'єкта взаємодіють через мисленнєві процеси, що і створюють дійсність [7, с. 27–28]. Подібною точки зору притримується італійський філософ та політолог Роберто Еспосіто, котрий визначає політичну онтологію, як «*pensiero istituyente*», себто «інститутивне» («засновницьке», або «установче») мислення [9, р. 4–5]. Автор зазначає, що відносини між буттям та політикою відбуваються через мислення, а інститутивне мислення – це той тип мислення, що спрямовується на створення або трансформацію політичних структур [9, р. 16–17].

У нашому дослідженні ми користуватимемось терміном «соціально-політична онтологія», адже розглядаємо політичні явища та процеси як такі, що здійснюються людьми, або групами людей (як от, класи, народи, етноси, нації, тощо). Використовуючи приставку «соціально-», ми підкреслюємо важливість того, в якому середовищі ця політика здійснюється, та хто є об'єктами та суб'єктами цієї взаємодії. Один із авторів цієї статті визначає соціально-політичну онтологію як «систему категорій і понять, яка «задає» базові уявлення про структуру і властивості соціально-політичної реальності і є основою політичних орієнтацій та поведінки» [6, с. 193]. Він також зазначає, що «найбільшою мірою на характер та зміст національної політичної культури впливає властиве народу трактування політики (етичне, цинічне, ціннісно-нейтральне), розуміння свободи, рівності, суверенності тощо» [6, с. 193]. Саме тому, ми вказуємо на наявність нерозривного зв'язку між соціально-політичною онтологією та когнітивним процесом. У сфері національного буття соціально-політична онтологія концентрується навколо розуміння феноменів «нація», «національна дер-

жава», «національний інтерес», «національна безпека» «національна ідея».

Вищезгадані трактування соціально-політичної онтології, мають спільний деномінатор, а саме певний мисленнєвий процес, метою якого є обробка інформації про навколишній світ, та відображення цієї інформації у діях, які здійснює актор. Підтвердження цієї тези можна також знайти у праці Г. Алмонда та С. Верби «Громадянська культура». Науковці підкреслюють, що когнітивні політичні орієнтації – це «знання та віра стосовно політичної системи, її ролей і обов'язків щодо цих ролей, знання того, що саме бере система з навколишнього середовища (світу) і віддає (тобто, що є «на вході» і що – «на виході» системи [8, р. 13–14]. Звідси випливає доцільність використання когнітивного підходу до розуміння явища політичної культури: оскільки політичні орієнтації – це системи знань з однієї сторони, а з іншої – когніція, як мисленнєва діяльність. Борис Гаєвський, український філософ та політолог, стверджує, що «теорія пізнання в політиці має особливе значення, оскільки вона сприяє відбору тієї наукової інформації, яка найефективніше впливає на процес прийняття і зміст політичних рішень» [3, с. 103].

Загалом, під когніцією слід розуміти пізнавальну діяльність, що включає ментальні дії, пов'язані з обробкою та використанням знань. Хемрадх Судебі, науковець Далекозахідного університету Непалу, визначає когніцію як ментальний процес надбання знань, розуміння через думку, досвід та відчуття. Цей процес включає сприйняття, увагу, мислення, розуміння, формування знань, міркування, розуміння, мовленнєве продукування, тощо [10]. Ірина Воробйова, українська мовознавиця, у праці «Основи лінгвокраїнознавства» визначає мову як «знакову (семіотичну) систему, яка є головним засобом спілкування членів певної етнічної спільноти, засобом переробки та передачі інформації від покоління до покоління», та додає, що мова «посідає ключове місце у процесі формування та формулювання думки і тому виконує мислетворчу функцію, яка тісно пов'язана з комунікативною», та «служить важливим інструментом пізнання» [2, с. 72–73]. Саме у цій кореляції когніції та мови ми вбачаємо необхідність використання методів та засобів, притаманних когнітології та мовознавству одночасно, коли ми досліджуємо явища політичної культури (зокрема, аспекти соціально-політичної онтології) в діахронічному аспекті.

Слід зауважити, що когнітивні орієнтації (або когнітивні знання) присутні і у інших соціетальних (колективно сформованих) компонентах національної політичної культури: політичній ментальності, політичних орієнтаціях, політичних цінностях та ідеалах, політичних принци-

пах і нормах, політичних традиціях, політичних стереотипах і міфах, національних політичних символах, традиційних політичних інститутах, маркерах національної ідентичності, засадах національної ідеології та національній ідеї. Стисло зміст основних з них представлені у таблиці 1.

Як уже зазначалось, однією із властивостей соціально-політичної онтології є зміна когнітивного змісту базових політологічних понять в історичному процесі розвитку народу, що має наслідком еволюцію соціетальних компонентів національної політичної культури. Для підтвердження сказаного наведемо приклади із вітчизняної історії.

Поняття «закон» у «Слові про закон і Благодать» Іларіона Київського трактується здебільшого з теологічної точки зору. Закону надаються атрибути Божественного та сакрального, навіть коли йдеться про закони, створені можновладцями. Прикладом може слугувати уривок, де автор описує Володимира Великого: «Костянтин зі святими отцями Нікейського Собору закон людям встановив, а ти з новими нашими отцями-єпископами, збираючись часто, з великим смиренням радився, як для людей сих, котрі щойно пізнали Господа, закон утвердити» [5]. У новий час переважає бачення політичного життя, що виражається через боротьбу за свободу та самовизначення, як от у Конституції Пилипа Орлика: «Завжди як військові, так і посполиті урядники, особливо полковницькі, мають обиратися вільними голосами, а по обранні – владою гетьманською затверджуватись. (...) Такого ж закону і полковники повинні будуть дотримуватися» [1]. У новітній ж час, спостерігається інституціональний та правовий підхід до розгляду поняття «закон», наприклад у Декларації про державний суверенітет України підкреслюється: «Українська РСР забезпечує верховенство Конституції та законів Республіки на своїй території» [4].

Подібна тенденція також прослідковується з поняттями «держава» та суверенітет. У серед-

ньовіччі – це категорії, що напряду пов'язані з правителем, що наділений повноваженнями від Божественних сил («Сей каган наш Володимир славним од славних народився, благородним од благородних. І (...) єдинодержцем став землі своєї, підкоряючи під себе навколишні сторони – ті миром, а непокірні мечем» [5]). У новий час – це політична суб'єктність держави, наявність кордонів, та міжнародних відносин («Оскільки будь-яка держава стверджується непорушною цілісністю кордонів, то й щоб кордони Малої Росії, Вітчизни нашої, утверджені пактами від Речі Посполитої Польської, найяснішої Порти і від держави Московської, (...) на віки віддані і пактами обумовлені, ніколи не були порушені...» [1]), а у новітній – це поняття, що базуються на юридичній незалежності, законності, та міжнародному праві («Верховна Рада Української РСР (...) ПРОГОЛОШУЄ державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах [4]). Аналіз динаміки соціально-політичної онтології в історії українського народу відкриває нові можливості у дослідженні його політичної культури.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціально-політична онтологія є результатом творчого відображення у свідомості народу, його еліти сутнісних рис політичного буття. Вона відіграє істотну роль у раціональному осмисленні політичних явищ і процесів. Разом із політичною ментальністю, виступає основою політичної культури народу, яка забезпечує трансляцію його історичного досвіду та спрямовує розвиток націй і держав по шляху суспільного прогресу. Надаючи соціально-політичній онтології статусу важливого функціонального компоненту національної політичної культури, ми підкреслюємо, що когнітивна складова інших соціетальних складових політичної культури (політичних орієнтацій, цінностей, традицій, міфів, стереотипів, національних традицій, символів тощо) також відіграє

Таблиця 1

Когнітивні складові соціетальних компонентів національної політичної культури (НПК)

Соціетальний компонент НПК	Його когнітивна складова (аспект)
Політична ментальність	Зміст архетипів політичної ментальності
Політичні орієнтації	Зміст їх когнітивних складових
Політичні цінності	Сутнісна характеристика політичних явищ і процесів, які зафіксовані у свідомості нації як значимі і надають спрямованості політичному мисленню, поведінці та діям
Політичні ідеали	Образи соціально-політичної досконалості до яких прагне нація
Політичні міфи	Ірраціональні уявлення про політичний світ нації, які базуються на припущеннях, віруваннях та переконаннях
Стереотипи політичного мислення	Комплексні уявлення про суб'єкти політичного процесу, які характеризуються когнітивним спрощенням, стійкістю форми та емоційним забарвленням
Політичні принципи і норми	Зміст загальноприйнятих вимог щодо поведінки політичних акторів, що сформовані на основі політичних цінностей та ідеалів
Національні політичні символи	Смисли конвенційних знаків, які, вказуючи на політичні об'єкти життєдіяльності нації, виражають у наглядно-образній формі ідеї і поняття, що пов'язані з ними

важливу роль у їх формуванні та функціонуванні. Досліджуючи динаміку політичного процесу, потрібно надавати важливе значення аналізу трансформації політичної онтології під впливом нових суспільно-політичних реалій та прогресу в когніції політичної сфери суспільного буття. Перспективним напрямом дослідження політичної культури українського народу може стати аналіз динаміки його соціально-політичної онтології. У подальших студіях соціально-політичної онтології, крім традиційних політологічних методів і підходів, доцільно творчо використати теоретико-методологічні засади когнітивної лінгвістики.

Література

1. Верховна Рада України. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін. URL: <https://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> (дата звернення: 05.02.2025).
2. Воробйова І. А. Основи лінгвокраїнознавства: навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2014. 272 с.
3. Гаевський Б. А. Філософія політики. Київ : «Вища школа», 2005. 158 с.
4. Декларація про державний суверенітет України : Декларація Верхов. Ради Укр. Рад. Соціаліст. Респ. від 16.07.1990 № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 05.02.2025).
5. Іларіон. Слово про закон і благодать. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr/ilarion.htm> (дата звернення: 05.02.2025).
6. Рудакевич О. М. Політична культура національних спільнот: теорія та методологія дослідження : моногр. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 352 с.
7. Терещенко Ю. Д. Політична онтологія Г. В. Ф. Гегеля: проект та джерела. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Філософія*. Філософські перипетії. 2017. Вип. 57. С. 20–29.
8. Almond G. A., The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Five Nations. Princeton : Princeton University Press, 1963. 375 p.
9. Esposito R. Pensiero istituzionale. Tre paradigmi di ontologia politica. Bologna : Piccola Biblioteca Einaudi, 2020. 143 p.
10. Subedi K. R. Cognition in the Psychological Perspectives. *ResearchGate*. URL: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.29414.70720> (date of access: 05.02.2025).

Анотація

Рудакевич О. М., Паюк В. Л. Місце і роль соціально-політичної онтології в національній політичній культурі. – Стаття.

Важливою складовою філософії політики є політична онтологія, яка розкриває сутнісні риси політичного буття, його закономірності й тенденції розвитку.

Динамічний розвиток світового політичного процесу вимагає належної уваги до з'ясування змісту політологічних категорій і понять, наповнення їх новими сенсами під впливом нових геополітичних реалій. За цих обставин об'єктивно зростає увага до когнітивної складової національної політичної культури. Метою даної статті є аналіз місця і ролі соціально-політичної онтології в системі політичної культури української нації. Для її досягнення використано філософські основи політичної онтології, історичний та порівняльний методи, аналіз і синтез, сходження від абстрактного до конкретного, ідеалізація, структурно-функціональний аналіз та соціетальний підхід. У статті зроблено висновок про те, що разом із політичною ментальністю, соціально-політична онтологія, її когнітивний зміст виступає глибинною основою політичної культури народу, яка забезпечує трансляцію його історичного досвіду та спрямовує розвиток націй і держав по шляху суспільного прогресу. Підкреслюється, що когнітивна складова інших соціетальних компонентів політичної культури (політичних орієнтацій, цінностей, традицій, міфів, стереотипів, політичних принципів і норм, національних традицій, символів тощо) також відіграє важливу роль у їх формуванні та функціонуванні. Здійснено аналіз ряду базових політичних категорій, які використовувалися в різні епохи української історії. Зроблено висновок, що, досліджуючи динаміку політичного процесу, потрібно надавати важливе значення аналізу трансформації політичної онтології під впливом нових суспільно-політичних реалій та прогресу в когніції політичної сфери суспільного буття. Перспективним напрямом дослідження політичної культури українського народу може стати аналіз динаміки його соціально-політичної онтології. У подальших студіях соціально-політичної онтології, крім традиційних політологічних методів і підходів, доцільно творчо використати теоретико-методологічні засади когнітивної лінгвістики.

Ключові слова: українська нація, політична культура, національна політична культура, політична онтологія, соціально-політична онтологія, соціетальні компоненти національної політичної культури, когнітивні політичні орієнтації.

Summary

Rudakevych O. M., Paiuk V. L. The place and role of socio-political ontology in national political culture. – Article.

Political ontology is a crucial component of the philosophy of politics, which aims to reveal the essential peculiarities of political existence, its patterns, and growth tendencies. The dynamic development of the world political process requires proper attention to clarifying the meaning of political science categories and concepts along with enriching them with new meanings under the influence of new geopolitical realities. These circumstances cause an increasing attention to the cognitive component of national political culture. This article aims to analyze the place and role of socio-political ontology in the Ukrainian nation's political culture system. In order to achieve this aim, we have implied the philosophical basics of political ontology, historical and comparative methods, the method of ascending from

the abstract to the concrete, idealization, structural-functional analysis, and societal approaches. This article concludes that along with political mentality, socio-political ontology and its cognitive content act as the deep foundation of the people's political culture, ensuring the transmission of their historical experience and directing the development of nations and states along the path of social progress. The emphasis is put on the cognitive element of other societal components of political culture (political orientations, values, traditions, myths, stereotypes, political principles and norms, national traditions, symbols, etc.) also having an important role in their formation and functioning. An analysis of basic political categories used during different eras of Ukrainian history was conducted. It was also concluded

that while studying the dynamics of the political process, it is crucial to analyze the transformation of political ontology under the influence of new socio-political realities and progress in the cognition of the political sphere of social existence. A promising direction for studying the Ukrainian people's political culture lies in analyzing the dynamics of its socio-political ontology. In further studies of socio-political ontology, in addition to traditional political science methods and approaches, it is advisable to creatively use the theoretical and methodological principles of cognitive linguistics.

Key words: Ukrainian nation, political culture, national political culture, political ontology, political ontology, socio-political ontology, societal components of national political culture, cognitive political orientations.